

HORVÁTH IZABELLA

A FEHÉRLÓFIA-MESETÍPUS KÍNAI PÁRHUZAMAI

KIVONAT: A Fehérlófia-mesetípus a Kínában élő hajdani lovasnomád népek leszármazottainak meséiben lényegében még ma is megtalálható. Viszont európai szomszédainknál csak töredékek észlelhetők, ahogy ezt Berze Nagy János már a múlt század közepén megjegyezte. Így tehát nem juthatunk arra a következtetésre, hogy régen a magyarok „átvettek” egyes Fehérlófia-motívumokat (hogy a teljes mesetörténetről ne is beszéljünk) olyan nyugatra élő szomszédoktól, akik tőlünk eltérő társadalmi formában éltek. Ellenkezőleg: mivel a honfoglaló magyarok és azok ősei a pusztai népek társadalmi köréhez tartoztak, megosztva azok szokásait és értékrendszerét, a Fehérlófia mese ennek a kiterjedt társadalmi rendszernek az egyik legfontosabb jellegzetességét tükrözi: a sámán és az uralkodó társadalmi szerepéről szóló tanításról szól. A Fehérlófia-mesetípus nagyszámú párhuzamait ma is megtaláljuk a Kínában élő türk és mongol népek meséi között.

KULCSSZAVAK: kínai, magyar néprajz, magyar népmesék, magyar, türk, török, mongol, jugur, oroncs, evenki, daur, sámán, mesemotívum, mesetípus, Fehérlófia, griff, nagy madár, sas, meserendszer, pusztai népek, nomád társadalom, Belső-Ázsia, Távol-Kelet, szájhagyomány

IZABELLA HORVÁTH

THE CHINESE PARALLELS OF THE 'FEHÉRLÓFIA' FOLK TALE TYPE

ABSTRACT: The Fehérlófia (The Son of the White Horse) type folk tale can still be found among the descendants of the ancient nomadic equestrian peoples living in China. However, only fragments of it can be traced among our European neighbours, as János Berze Nagy had already noted in the middle of the last century. Thus, it would be incorrect to conclude that the Hungarians “adopted” certain Fehérlófia motifs (not to mention the entire story) from neighbours to the west, who lived in a very different social organization. On the contrary, because the 9th century Hungarians and their ancestors shared the world view and social organization of the steppe peoples, the Fehérlófia tale is a reflection of one of the most important features of this extensive social system: it focuses on the social role of both the shaman and the ruler. The Fehérlófia tale’s main process and construction can be found among the tales of the Turkic and Mongolian peoples living in China.

KEYWORDS: Chinese, Hungarian folklore, Hungarian folktales, Hungarian, Turkic, Turkish, Mongolian, Yugur, Oronch, Evenki, Daur, shaman, tale motif, tale type, Fehérlófia, griffin, big bird, eagle, tale system, steppe peoples, nomadic society, Inner Asia, Far East, oral tradition

A Fehérlófia-mesetípushoz és a griffmadár alakjához sok izgalmas kutatási óra fűz. Munkám* eredménye új felismerésekhez vezetett: ez a mesetípus tíz motívumra¹ bontható, amelyek egy egész történetet képeznek. A teljes mese – izgalmas, szórakoztató szerepén túl – a sámánavatást, illetve a sámán és egyben a szakrális fejedelem kettős szerepkörét tükrözi a magyar, valamint a belső-ázsiai lovasnomád népek, így a Kínában élő török és mongol kisebbségek szájhagyományában.²

1988-ban kezdtem dolgozni *A griffek útja Belső-Ázsiából a Kárpát-medencéig* című monográfián. A kétnyelvű kötet 1992-ben jelent meg Ujváry Zoltán gondozásában, a *KLTE Folklor és etnográfia* című sorozatában. Ebben a munkámban részletes adatok alapján kifejtettem, hogy a korai magyar művészetben a különböző griff-félék ábrázolása és szerepe az ázsiai lovas nomád társadalmi körbe vezethető vissza, amit főleg a török és mongol nyelvű, illetve az ázsiai hun népcsoportok ősi társadalmi képviseltek.

A griffek szóbeli körülírása és szerepe úgyszólván napjainkig kimutatható a magyar szájhagyományban.³ Vizsgálódásom sok más kutató eredményei nyomán⁴ arra a felismerésre juttatott, hogy régen az ázsiai pusztai törzsek és birodalmak uralkodói emberfeletti, táltosi erővel bíró totemállatoktól származtatták magukat, és így maguk is emberfeletti tulajdonságokkal voltak felruházva. Továbbá a griff-félék (ragadozó madarak, ideértve a mondabeli turult) és azok ábrázolása, amelyek a korai magyar művészetben is szerepelnek, tartalmilag nem nyugat-európai, perzsa, arab vagy bizánci művészet kölcsönvett származékai, képei,⁵ hanem a belső-ázsiai türk, valamint a magyar uralkodóház totemál-

* Itt mondok köszönetet Bardej evenki adatközlőnek, Dr. Yasin Ashuri turkológusnak, férjemnek, Du Yaxiongnak, aki nagymértékben segített az anyag gyűjtésében, és leányomnak, Kebir Wardinak, aki a táblázatok szerkesztését vállalta. Hálával tartozom a kínai kollégáknak, akik mindig lelkesen támogatták érdeklődésemet, és akikkel élvezetes volt a sok szakmai eszmecsere.

1 Az 1993-ban megjelent munkámban tíz részre bontottam a mesefolyamatot, amit ebben a munkában tizenháromra bővítettem.

2 Horváth 1993; 1994; 1995, 167.

3 Horváth 1992, 91.

4 Diószegi 1967; László 1943; Vargyas 2005.

5 Lásd László 1968, 63–70.; Dienes 1972, 63., 65.; Aradi 1983, 9.

latai közé sorolhatók. Az ázsiai kapcsolatok a monográfiámban az összehasonlító táblázatokban részletesen láthatók.⁶

Több mint százötven éve foglalkoznak a magyar kutatók a népmesék gyűjtésével, rendezésével és elemzésével.⁷ Már a múlt század elejétől gyűlnek az adatok, amelyek bizonyítják, hogy meséink, balladáink és népszokásaink számos eleme, mozzanata szoros kapcsolatot mutat a szibériai népek hagyományával. Említem itt Solymossy Sándor munkáját,⁸ aki számos elem párhuzamait találta meg a mongol és török nyelvű népek szájhagyományában (évig érő fa, táltospárbaj, kacsalábon forgó vár, a sárkány emberi formája). Vargyas Lajosnak a magyar népballadák területén végzett mélyreható vizsgálatai szintén kimutatták, hogy a táltos ló, a hős alvilágjárása, az égitestek visszaszerzése, a hősök birkózásának motívumai mind az altaji török–mongol hőseinekhez kapcsolják a magyar szövegeket.⁹ Diószegi Vilmos a múlt század közepén végzett terepmunkái alapján írta meg a ma már klasszikusnak számító monográfiáját, amelyben szintén foglalkozott a mesehősök és a sámánok kapcsolatával a magyar, szibériai török és mongol népek hagyományában.¹⁰

Feltettem a kérdést: mi lehet az értelme a magyar mesékben és az ázsiai művészetben szereplő sokféle griffen, sason, illetve madáron ülő alak ábrázolásának, az állattól való származásnak, és vajon honnan eredhet a Fehérlófia meséje? 1992-ben ezzel a témával kapcsolatban nem találtam adatot a magyar szakirodalomban. A *Magyar néprajzi lexikon*ban még a *griff* címszó sem szerepelt.¹¹ További vizsgálódásom azonban kiderítette, hogy egy óriási ragadozó madarat vagy nagy mitikus madarat, illetve a griff alakját éppúgy megtaláljuk a korai magyar ábrázoló művészetben, mint a magyar szájhagyományban. A magyar mesében a hős, Fehérlófia, az alvilágból egy griffmadár vagy sasmadár hátán repül fel a felső világba.

6 Horváth 1992, 134.

7 Arany 1861; Katona 1889; Solymossy 1922; 1929; Berze Nagy 1957; Vargyas 1961; 1977; Kovács–Benedek 1987; 1990; Dömötör 1988.

8 Solymossy 1922; 1929.

9 Vargyas 2005.

10 Diószegi 1958; 1998.

11 MNL 1979; 1982.

Katona Lajos nyomán Berze Nagy János műve volt az első összefoglaló, *A magyar népmesetípusok* című, ma már klasszikusnak tartott munka, amelyben felszínre kerül a Fehérlófia mesében (I. kötet 301/a és 301/b mesetípus, 208–241) a griffmadár és annak jelentős szerepe. 1957-ben írt könyvében elsőként jegyzi meg, hogy a Fehérlófia típusú mese a magyar mesekincs legősibb öröksége, és ötvennél több változatban található meg a magyar nyelvterületen. Ennek a mesének csak töredékeit találjuk az európai szomszédaink meséiben, ellenben a török–tatár szájhagyományban, tehát kelet felé, már több változata létezik.¹²

Ezek az adatok arra készítettek, hogy mélyebben nyomozzak kelet felé. Először Kúnos Ignác angol nyelvű művében találtam egy számomra új, *Cinderboy*¹³ című oszmán török népmesét,¹⁴ amely legtöbb mozzanatában megfelelt a magyar Fehérlófia típusú népmesénknek. Elgondolkodtam: ha az oszmán törökök és a tatárok is ismerik ezt a mesetípust, meddig lehet kelet felé követni ennek a nyomait?

1989-ben levelet írtam Pekingbe Du Yaxiong kínai népzene kutatónak. Ő ugyanis 1981-ben szoros párhuzamokat talált az ősi magyar népzene és a kínai Gansu tartományban élő jugurok (a *jugar* téves írás és kiejtés a magukat *jugurnak* nevező népre vonatkozóan – H. I.), illetve egyes észak-kínai népek, így a mongol, evenki és oroncs népek népzeneje között.¹⁵ Hamarosan bebizonyosodott, hogy érdemes volt a vizsgálódást Kínáig kiterjeszteni. Du Yaxiong segítségével hamarosan egyértelmű lett az eredmény: a Fehérlófia típusú mese váza a Kínában élő török nyelvű kisebbségek meseörökségének szerves része, tehát ezen népek, vagyis a jugurok, ujugurok, kazahok, kirgizek szájhagyományához tartozik. Ez a felismerés egy újabb lépést jelentett Solymossy, Vargyas és Berze Nagy korábbi kutatási irányát követve.

Ezután, 1992-ben Pekingben volt szerencsém személyesen is találkozni a jugur származású Zhong Jinwen népmesekutatóval, aki a Fehérlófia népmesé-

12 Berze Nagy 1957, 208–224.

13 Kúnos Ignác magyar nyelvű kiadásában *Hamupipőke fiú* címen szerepel a mese (lásd az irodalomban).

14 Bain 1969, 85–96.

15 Du 1981.

ben ráismert az általa gyűjtött *Fafia I, Kőfia I és Lófia III* című jugur mesére. Ezt a mesét ő már 1988-ban közölte.¹⁶

1993-ban Pekingben, a Kínai Kisebbségek Első Irodalmi Konferenciáján ismeretlem legelőször az anyagomat. A konferencia előadásai megjelentek egy kötetben, kínai nyelven, köztük az én előadásommal, Lang Ying professzor kérésére.¹⁷ 1994-ben magyarul is megjelent,¹⁸ 1995-ben pedig angol nyelven a *Shamanism in Performing Arts* című gyűjteményben, Hoppál Mihály szerkesztésében.

1. kép. Gyűjtőúton: Horváth Izabella és az 54 éves Barjej nevű evenki rénszarvaspásztor nő (a szerző mögött ül, balra). Belső-Mongólia Autonóm Terület, Orguna zászló, 1994
Forrás: Du Yaxiong felvétele

16 Zhong 1988.

17 Horvath 1993, 89–93.

18 Horváth 1994.

1994 nyarán további kutatási lehetőség ajánlkozott. Egy Belső-Mongóliában (Hulun Buir megye) élő evenki rénszarvaspásztortól – akinek az édesanyja sámán volt – személyesen hallhattam egy, a Fehérlófiához nagyon hasonló mesét.¹⁹ Amikor elkezdtem mesélni, ő folytatta. Részleteiben eltérően, de máskülönben egészében megfelelt a tíz pontba tömörített magyar motívumfolyamatnak (a mese a jelen tanulmány mellékleteként olvasható). Ez alkalommal Hailarban előadást is tarthattam a griffábrázolások értelmezéséről Cheng Daoming történész meghívására, aki Hulun Buir megye fővárosi kultúrhivatalának munkatársa volt. Az előadás után szerencsém volt találkozni számos belső-mongóliai oroncs, daur, mongol és evenki íróval, költővel és néprajzossal. Óriási volt a meglepetésem, amikor elkezdtem mesélni a Fehérlófiát, és a résztvevők mind ráismertek a mesére, annak folyamatára, és azonnal a sámánok tevékenységéhez kapcsolták a történetet anélkül, hogy én tőlük akármilyen részletet kérdeztem volna vagy velük akármilyen részt előzőleg közöltem volna.

Idézem az idevonatkozó megjegyzéseiket. Egy evenki néprajzkutató ezt mondta: „Nekünk nem meglepő ez a történet. Ez egy sámánutazás, amely akkor történik, amikor a sámán az elrabolt lelkeket felhossa az alvilágból... A sámánok versenyeznek, hogy megmutassák, ki az erősebb, kinek van a legnagyobb tudása. Ezért birkóznak a hősök is a mesében. Általában 8–10 évenként tartanak ilyen sámánversenyt. Én láttam ilyet Hailarban, 1955-ben.” Egy daur adatközlő így nyilatkozott: „Minden sámánnak van a törzsétől függő totemállata. Az oroncsoké például a medve.” „A sas nagyon fontos madár. A mongolok nem ölnek sast, mert annak különleges lelke van” – mondta a mongol adatközlő. Ezzel az oroncs és az evenki adatközlő is egyetértett. Mindegyikük úgy tudta, hogy a fehér ló egy különleges állat, amely a fejedelmet vagy a királyt illeti meg. Ezért Fehérlófia is különleges hős. „Dzsingisz kánnak például négy fehér lova volt. Még Mao Zhe Dongnak is volt fehér lova” – mondták. „A fehér ló gyönyörű állat, tiszta, mint a meshős, aki jószívú, nemes, és megérdemli, hogy király vagy fejedelem legyen. A sámánt a Teremtő választja, ezt nem lehet

19 *Két testvér* című mese. Gyűjtötte: Horváth Izabella, 1994-ben Belső-Mongólia Autonóm Területen (Orguna zászló) az 54 éves Barjej nevű evenki rénszarvaspásztornótól. Lásd 1. kép: Barjej a szerző mögött ül balra.

kitanulni.” „Mi úgy hisszük, hogy a sámán mindent tud, olyan, mint a Teremtő.” „A sámám fejdíszén agancsok vannak. Ha a sámán nagy hatalommal bír, erős, akkor az agancsok közé egy sasfejet is illesztenek. Ez jelképezi az erejét.”

Az egyik daur néprajzkutató megjegyezte, hogy nem lehet a mongol népmeséket elválasztani a sámánságtól. A sámán tevékenysége a szellemekkel kapcsolatos, mint ahogy a mesében is alapvető fontosságú a szellemek, démonok jelenléte és szerepe. „Ezek nélkül nincs mese” – állította. Nagyon nagy megnyugvással, de ugyanakkor alázattal vettem tudomásul, hogy az adatközlők megerősítették azt, ahogyan a mesét értelmeztem.

Du Yaxiong kínai népzene-kutató terepen szerzett adatai is tanulságosak. Ő Kína minden tartományában gyűjtött népdalokat, sámándalokat is. 1990-ben Bao (ez a családi neve) mongol sámánnal beszélgetett, aki elmondta, hogy „a sas a sámán totemállata és a sámán lelkének a hátasa”. Burját, jakut, daur és mandzsu adatközlők úgy mondták, hogy a fehér sas és egy asszony egyesüléséből származott az első sámán. A sast a Teremtő küldte, hogy segítsen az embereken. A sas mutatja a hősnek a helyes utat. A *chagan ala* kifejezés mongol nyelven fehér sast jelent. Ma sok mongol sámánt fehér sasnak neveznek. A sámán fejdíszén lévő, fémből készült madáralak a sámán erejét, hatalmát jelképezi (személyes közlés Du Yaxiongtól).²⁰

20 A fotót Yang Jiusheng készítette 1981-ben, aki Kínában, Liaoning tartományban, Shenyang város zenekonzervatóriumának professzora. Liaoningban, a Xinbin megyebeli Cuocaoyou faluban működő Zhao Qitai nevű sámán fejdíszre. Az agancsok között látható a fémből készült madáralak.

2a és 2b kép. A Xinbin megyei Cuocaoyou faluban működő
Zhao Qitai nevű sámán fejdíszje (Liaoning tartomány).

Az agancsok között látható a fémből készült madáralak

Forrás: Yang Jiusheng, Shenyang Zenekonzervatórium professzora,
Liaoning tartomány, 1981

Ugyanakkor a türk uralkodónemzetségek totemőse is különböző ragadozó madarak formáját ölti. Például a szelcsuk és az uigur uralkodó nemzetségek totemőse és több uralkodó neve is *sast*, sólymot (törökül *toghri*) vagy ölyvet jelent.²¹

A sas és egy nő nászának jelenete önkéntelenül is Álmos fejedelem csalálatos származására emlékeztet, aki a monda szerint anyja, Emese és a turul egyesüléséből született. A monda azt a hiedelmet örökíti meg, amely szerint egy ragadozó madár alakját öltő szellemős újjászületik majd a fejedelmi családban, amikor a nemzetség szakrális fejedelmének asszonya megfogja, és révületben méhébe fogadja a totemős szellemét is, egyszersmind bizonyítva, hogy Ügyek, a szakrális fejedelem nemzi a következő, az ég által kiválasztott, emberfeletti

21 Horváth 1992.

adottságokkal rendelkező uralkodót, akiben a totemős újra megtestesül. A motívum rokonítható Buddha vagy a perzsa Kürosz király születéstörténetével.²² Ezek alapján arra következtethetünk, hogy a honfoglalás előtti magyar társadalomban élt az a hagyomány, hogy egy uralkodó szükségszerűen emberfeletti adottságokkal kell hogy rendelkezzen, olyanokkal, mint amelyek a sámánokat is jellemzik, mert benne testesül meg az ős, aki az égi totemállat leszármazottja.²³ A keleti türk Bilge kagánt az orkoni felirat úgy jellemzi, mint „tengritől (égtől) teremtett Török Bilge (bölc) Kagán”.²⁴

Itt jegyzem meg, hogy a belső-mongóliai Ordoszbán, Aluchaidengben a régészek ásója egy olyan színarany fejdísz fordított ki a földből, amelynek a tetején egy kiterített szárnyú, türkizfejű ragadozó madár áll. A kínai régészek ázsiai hun (Xiongnu [ejtsd *sungnu*] Kr. e. 4. század) fejedelmi fejdísznek tartják. A korona Hohhotban a Belső-Mongóliai Múzeumban látható.

22 Szabados 2017.

23 Horváth 1992.

24 Képes 1982, 29.

3. kép. Xiongnu színarany fejedelmi fejdísz, tetején türkizkő fejű ragadozó madárral. Aluchaidengi ásatás, Hangging zászló, Belső-Mongólia, Kr. e. 4. század. A korona Hohhotban a Belső-Mongóliai Múzeumban látható. Forrás: <https://www.chinadiscovery.com/inner-mongolia/hohhot/inner-mongolia-museum.html> (a letöltés időpontja: 2023. október 28.)

A kínai mesegyűjteményekben a számos Fehérlófia-redakció azt mutatja, hogy nemcsak a török variánsok állnak közel a magyar Fehérlófia meseszerkezetéhez, hanem a mongol daur és a tunguz nyelvet beszélő evenki és oronc népeikében, sőt a han mesekincsben is megtalálhatók. Így ezek alapján az előző, csak török népek meséit tartalmazó táblázatomat kiegészíthettem a han, mongol és tunguz nyelvű szájhagyományban élő Fehérlófia típusú változatokkal.

M = Magyar K - Kina KA — Közép-Ázsia A — Anatólia Sz — Szibéria Mon = Mongólia		1. Magyar - M	2. Oszmán 1 - A	3. Burját - Sz	4. Nogaj - KA	5. Jugur - K	6. Ujjur - K	7. Evenki - K	8. Kazak - K
A Fehérlófia mesetípus folyamata									
Különleges gyerek a, állattól születik/árva b, emberfeletti erővel rendelkezik	I.								
Több társa/testvére van a, birkózik velük b, testvérré fogadják egymást	II.								
Elrabolt nőket/rabokat keres/talál az alvilágban	III.								
A hős leszáll az alvilágba a, egyedül b, társakkal	IV.								
A hős megmenti az elraboltakata a, nőket b, rabokat	V.								
A hős megöli a rabló szörnyet a, egyedül b, nő/feleség segítségével	VI.								
A hős felküldi a nőket a felső világba	VII.								
A hős az alvilágban reked	VIII.								
Egy madár (állat) segíti, hogy a felvilágba jusson	IX.								
A hős saját húzával eteti a segítő állatot	X.								
A segítő állat visszaköpi a húsát, és a hős erősebb lesz	XI.								
A hős nőül veszi az alvilági nőt	XII.								
A hős uralkodó lesz	XIII.								
		(0	0	0	1	1	2	3	3
Összesen		13	13	13	12	12	11	10	10

1. táblázat (138–139. oldal). Az altaji nyelveket beszélő, Közép-Ázsiában, illetve Kínában élő népek szájhagyományában a *Fehérlófia* típusú mesék mozzanatai, illetve változatai

Forrás: a szerző

Motívumok száma	Mese címe	Népeesség	Gyűjtési terület	Dátum	Hivatkozás	
13	Fehérlófia	1. Magyar - M	Kárpát-medence	1862	Arany 1861	
13	Hamupipőke fiú	2. Oszmán 1 - A	Anatólia	1889	Kúnos 1889	
13	Buruldai Bogdan	3. Burjat - Sz	Bajkál-tó környéke	1909	Curtin 1909	
12	Medvefia, Ali	4. Nogaj - KA	Románia	2005	Hoppál 2019	
12	Falia I, Kófia II, Lófia III	5. Jugur - K	Gansu, Kína	1988	Zhong 1988	
11	Ali Kurban	6. Ujgur - K	Xinjiang, Kína	1980	Liu 1980	
10	Két testvér	7. Evenki - K	Belső-Mongólia, Kína	1992	Du & Horváth gyűjtés 1992	
10	Yil Tustek	8. Kazak - K	Kína	1982	Jiao 1982	
10	Wang En és Shi Yi	9. Han 1 -K	Heilongjiang, Kína	1983	Li 1983	
10	Medvefia, Ijgilak	10. Tuva - Sz	Tuva Szovjetunió	1955	Hoppál 2019	
9	Padisah legkisebb sárkányölő fia	11. Oszmán 2 - A	Anatólia	1977	Paksoy 2003	
8	Aqinbu és Wosiwenbu	12. Daur 2 - K	Belső-Mongólia, Kína	1987	Sayin 1987	

2. táblázat. A közép-ázsiai és a Kínában élő türk és mongol Fehérlófia típusú mesék címe, a gyűjtés helye, ideje és a közlés hivatkozása (teljes hivatkozás a bibliográfiában)

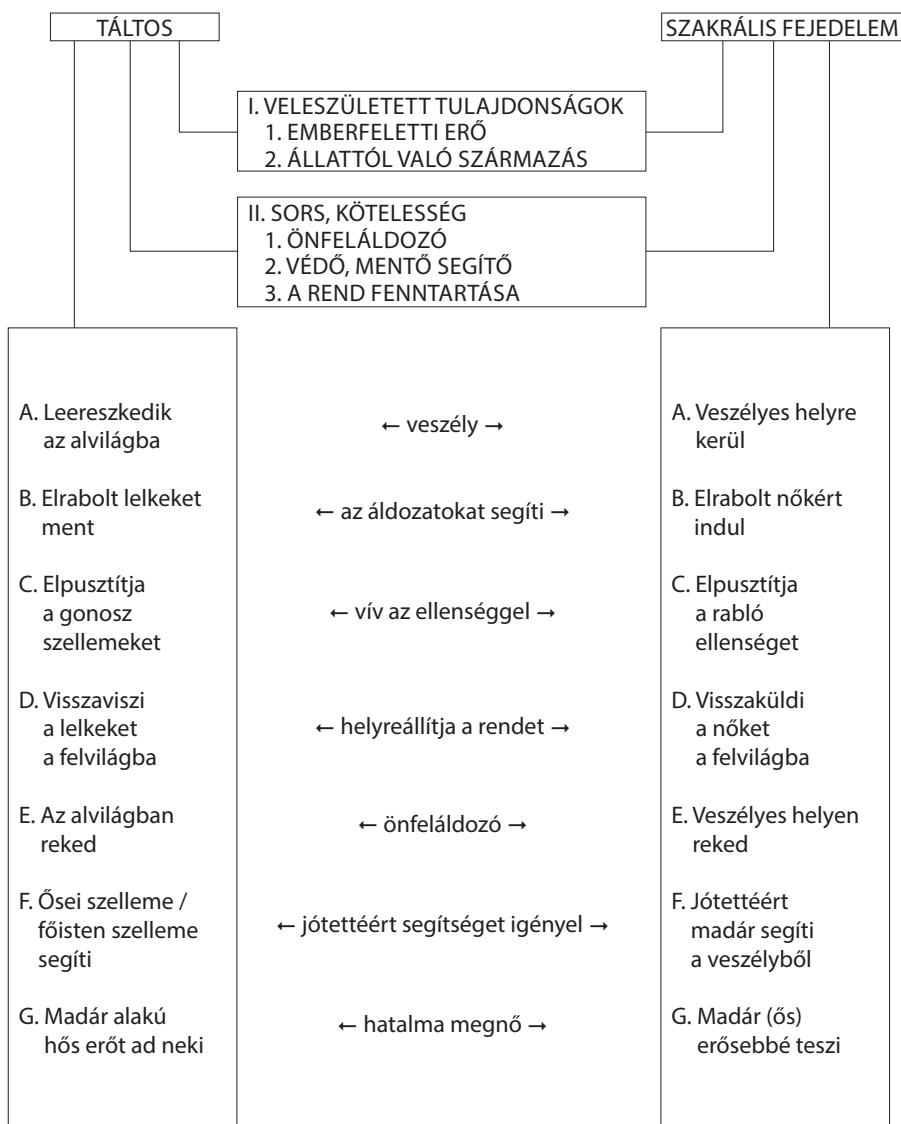
Forrás: a szerző

	Motívumok száma	Mese címe	Népeesség	Gyűjtési terület	Dátum	Hivatkozás
	8	Hét klán története	13. Kirgiz- K	Xinjiang, Kína	1981	Wong, L. 1981
	8	Woa Shin Bao	14. Orochen - K	Heilongjiang, Kína	1981	Jia 1981
	8	Az asztalos fia	15. Oszmán 3 - A	Anatólia	1962	Walker 1962
	6	Aus Kán lánya	16. Daur 3 - K	Belső-Mongólia, Kína	1984	Bae 1984
	5	A tigriskirály ruhája	17. Mongol - K	Belső-Mongólia, Kína	1979	Zhao 1979
	5	Feketeló fia	18. Tu 4- K	Gansu, Kína	1982	Wong, D. 1982
	5	Töstük vitéz	19. Kirgiz - KA	Kazahsztán	1926	Hoppál 2019
	5	Er Tösztü	20. Kazak - KA	Kazahsztán	1961	Hoppál 2019
	4	Az árva és a törpék	21. Lisu - K	Yunnan, Kína	1960	Yang 1960
	4	Fehérszájú borjú	22. Halha-Mon	Külső-Mongólia Szovjetunió	1982	Hoppál 2019
	3	Burtudi	23. Daur 1 - K	Belső-Mongólia, Kína	1949	Hu & Xue 1981
	1	Huldaj árva fia	24. Burjat - Sz	Burját Köztársaság	1957	Hoppál 2019

A második táblázat a mesék nevét is feltünteti, valamint a gyűjtés helyét, idejét és a közlés pontos hivatkozását. A teljes hivatkozás a cikk végén található.

Alább látható a kibővített, most már tizenhárom mozzanatra bontott mesefolyamat és annak értelmezése (*dőlt betűkkel*). Az elemzés Diószegi Vilmos sámánkutatásai és a saját terepmunkám alapján, illetve más kutatók idevágó eredményeinek figyelembevételével készült. Ez a lista részletezi a sámán és az emberfeletti erővel felruházott fejedelem szerepét, valamint a kettő összefüggését. A sámán-fejedelem szerepét rövidítve a 3. táblázat mutatja.

A FEHÉRLÓFIA-MESETÍPUS HŐSÉNEK KETTŐS SZEREPE

3. táblázat. A sámán és az emberfeletti erővel felruházott fejedelem (hős) kettős szerepe és ezek összefüggései

Forrás: a szerző

1. A hős állattól származik.

Sámánok és fejedelmek totemállatoktól származtatják magukat. A hősre nagy jövő vár, mert a fehér ló csak a fejedelmeket illeti meg. Kül Tegin herceg fehér lovon vágta a csatába.²⁵ Figyelemre méltó, hogy a mesehős több mesében királyfi, kán fia vagy szultán, padisah fia, ami arra utal, hogy uralkodásra született.

2. A hős emberfeletti erővel rendelkezik; napok alatt felnő.

A mongol és török hősök – bátorok –, illetve a magyar hősök és hős királyok is csodás, emberfeletti tulajdonságokkal vannak felruházva, így pl. Toldi Miklós, vagy a legendában „bátornak” nevezett Szt. László.²⁶

3. A hős erős társait erőpróbában legyőzi.

A sámánok, táltosok gyakran egymással viaskodnak, erejüket, tudásukat összemérik. A győzelem hatalommal és tekintéllyel jár. A legendák szerint Szt. László nagy erejű király volt. Bilge (Bölcs) türk kagán nagyszámú ellenséggel szemben győzött, sok hadjáratban vett részt, és megalapította a Keleti Türk Birodalmat a 7. században.²⁷

4. Csakis a hős mer az alvilágba ereszkedni.

A fejedelem és a sámán fő jellemzői az alvilági erőkkel és a halállal való szembeállás és a bátorság.

5. A hős megmenti az elrabolt leányokat (szülőket, testvéreket).

A sámán egyik fontos szerepe a gyógyítás: az alvilágból a rossz szellemek által elrabolt lelkeket visszaszerzi, miáltal a beteg meggyógyul. Szt. László is megmenti a kun által elrabolt lányt.

25 Képes 1982, 25.

26 Ipolyi 1854, 171.

27 Képes 1982.

6. A hős megöli a rabló démont, szörnyet.

A sámánnak, uralkodónak bátornak és erősnek kell lennie. A sámán alvilági utazása veszélyekkel jár, démonokkal kell harcolnia.

7. A hős az elrabolt leányokat/rabokat felküldi a felső világba.

A sámán legyőzve a démonokat a megmentett lelkeket visszahozza az életbe. A fejedelem kötelessége, hogy népét védje és összetartsa. Az orkoni Bilge Kagán és Kül Tegin emlékére állított sztélé szövegében feljegyezték a két fejedelem hőstetteit és országlását.

8. A hős az alvilágban reked.

A sámánhit szerint, ha a sámán nem elég erős, és nincsenek hatalmas szellemállatősei vagy totemszellem, végleg az alvilágban rekedhet, ami a halálát jelentené.

9. A nagy (ragadozó) madár felrepíti a hőst az felső világba.

A sámán legfontosabb segítő szelleme a törzsének totemállata. A pusztai népek egyes uralkodóházainak totemállatai a sasok, sólyomfélék, turulok. A sámán gyógyításának sikere az ősök szellemeinek jóakarától és ennek kieszközlésétől függ. A mongol sámánhit szerint az első sámán egy sas és egy asszony frigyéből született.

10. A hős saját húzával táplálja a felső világ felé szálló madarat vagy más csodás segítő állatot.

A sámánavatás legjelentősebb és legfájdalmasabb része az, amikor a „rejtőzés” alatt a sámán testét az ősök szellemei szétdarabolják.

11. A nagy madár a felső világba való utazás végén kiköpi a hős húsát, és visszaforrasztja azt, ezután az erősebb és szebb lesz, mint annak előtte volt.

A sámánjelölt akkor kapja meg sámántudását és erejét, amikor az ősök szellemei ismét összeillesztik a testrészeit. Ez a sámánavatás vége.

12. A hős feleségül veszi a megmentett leányt/nőket.

Utódlással lehet az élet folyamatosságát biztosítani. A megmentett nők az erős férfi tulajdonságait adják tovább. A mongol és török hősepikákban fontos szerepe van a hős kánok és uralkodók származásának. A leszármazást, az élet folytatását biztosítják a nők, akik a mesében jelentős szerepet kapnak.

13. A hősből király, fejedelem lesz.

A magyar csakúgy, mint a török és mongol hős (és uralkodó), miután kiállja a teljesíthetetlennek tűnő próbákat – ezzel bebizonyítva hősiességét, rátermettségét – elnyeri méltó jutalmát. Csak az ég által választott, jóakarató hős méltó az uralkodásra. Hasonlóképpen az a legerősebb sámán, akinek a legnagyobb a tudása.

Több évvel később nagy érdeklődéssel forgattam a 2007-ben napvilágott látott *Fehérlófia* című kötetet.²⁸ Ebben a kötetben közölték először Somfai Kara Dávid fordításában a Fehérlófia típusú meséket Közép-Ázsia és Szibéria egyes olyan részeiről, amelyek az egykori Szovjetunióhoz tartoztak. A hat mesét a kirgiz, kazak, burját mongol, halha mongol, és nogaj népek mesekincséből merítették. A kötet új kiadásban ismét megjelent 2019-ben.²⁹ Ez szükséges volt, mivel az előző kiadást már antikváriumban sem lehetett beszerezni. A két kiadás értékes adatai megerősítik azt a nézetet, hogy érdemes a magyar mesehagyomány eredetét a Kárpát-medencétől keletre keresni. Ugyanakkor ez a hat mese lehetőséget adott arra, hogy az összehasonlítás érdekében beemeljem őket a jelen táblázatba. Tehát a jelenlegi 1. táblázatban látható:

1. az 1993-as munkám táblázatából a török változatok (5 mese);
2. a 2019-es, Hoppál Mihály szerkesztette kötetbeli változatok (6 mese);
3. kínai területről való han, mongol, evenki és oronc mérg még nem közölt meseváltozatok (9 mese);
4. újabb oszmán török változatok (2);
5. újabb szibériai daur változat (1).

Ezzel a redakciók száma a magyarral együtt huszonnégyre emelkedett jelentősen megnövelve a további összehasonlítás és elemzés lehetőségeit.

28 Hoppál 2007.

29 Hoppál 2019.

Az 1. táblázat alapján több következtetésre juthatunk. Az első oszlopban látjuk a magyar Fehérlófia mese tizenhárom pontban tömörített mozzanatait, és ehhez listáztam a többi közép-ázsiai, szibériai és kínai kisebbségek meséinek a magyarral való számbeli egyezéseit. A rendelkezésünkre álló anyag alapján feltűnik, hogy a magyar Fehérlófia meseváz mozzanatainak legtöbb számbeli megegyezése a Kínában élő jugur, ujugur, kazak, kirgiz, evenki és daur népek meséiben található (11–13). Ezenkívül az oszmán török, szibériai nogaj, mongol és tuvai változatokkal szintén nagyszámú az egyezés (8–10). Az egyezések száma csökkenni látszik a közép-ázsiai kirgiz, burját és halha mongol, illetve egyes Kínában élő daur mongol tu és lisu népmesében. A lisu népmesét például Kína délre eső Yunnan tartományában gyűjtötték.

Más szóval, a jelen adatok alapján látható, hogy a Kárpát-medencéhez térben közelebb fekvő Kaukázusban és a Közép-Ázsiában élő török nyelvű népek meséiben, illetve a kínai lisu mesében sokkal kevesebb a magyar mesemotívumokkal való egyezések száma. Kivétel itt az oszmán török anyag. Ezekben a meseváltozatokban lényeges motívumok hiányoznak, viszont olyan részek vannak beleszőve, amelyek a teljes Fehérlófia tizenhárom pontjának nem részei. Ez arra utal, hogy másféle társadalmi értékek, feltehetően letelepedett közösségek értékrendszere hatott ezekre a mesékre. A Kína északi részén lakó kisebbségek és a szibériai népek ősei többnyire nomád állattartók voltak. Az erről a területről gyűjtött mesék mutatják a magyar mesevázal a legnagyobb számú egyezést.

Jelen munka nem a teljesség igényével készült, és szükséges a további, mélyebb kutatás, adatgyűjtés. Elsősorban a sokkal több Fehérlófia-meseredakció, s azok pontos idő- és térbeli elterjedésének leírása lényegesen megnövelné az esélyt arra, hogy közelebbről meghatározható legyen a mese „vándorlása”, végső soron az eredete. Néhány megfigyelést viszont megkockáztathatunk, ha figyelembe vesszük a társtudományok idevágó eredményeit.

Népzene

Szoros egyezés áll fenn a magyar népzene ősi rétege és elsősorban a Kínában élő jugur, mongol, evenki és oroncs népzene között.³⁰ A népdal a szájhagyomány egyik formájának mondható. Így talán nem meglepő, ha a szájhagyomány másik része, mint például az ázsiai epikák, balladák (amelyeket énekelve is előadnak), mesék, mondák, szintén szoros párhuzamot mutatnak a magyar anyaggal, mint ahogy ezt már több kutató kifejtette (Solymossy, Vargyas, Képes). Du Yaxiong kutatásai során, egy további megállapításra is jutott: az ősi kínai feljegyzésekből kimutatható, hogy a magyarok és a Kína északi részén élő kisebbségek népdalainak négysoros, lá-pentaton, ereszkedő, kvintváltó dallamszerkezete visszavezethető az ázsiai hun (xiongnu) népdalokra.³¹

Kínai szájhagyomány

Tíz évet éltem, tanítottam és kutattam Kínában. Már 1992-ben, amikor legelőször érkeztem Pekingbe, több kínai ismerős, barát megjegyezte, hogy mint magyar én rokon vagyok. Hailarban (Belső-Mongólia) Li úr, egy mongol régész, azt állította, hogy „régén a magyarok a xiongnu (hun) birodalomhoz tartoztak. Amikor a xiongnuk nyugat felé mentek, eltűntek Kína látóköréből, de nemsokára megjelentek Európában”. Szerinte a józan ész azt diktálja, hogy két olyan nép, amelynek az életvitele hasonlít egymáshoz, valamilyen rokonságban is állhat egymással. „Mivel a hunok és magyarok életvitele és szokásai hasonlóak voltak, azt lehet mondani, hogy a hunok a magyarok ősei, csakúgy, mint a török és mongol nyelvű népeké. Sok hasonló vonás található a mongolok és a magyarok társadalma között.” Amikor rákérdeztem, honnan tudják, hogy ez így van, „ezt így tudjuk”, volt a válasz. Az 1994-es hailari terepmunka alkalmával több daur és burját népdalénekesssel is találkoztam. Miután kezet fogtam az egyik

30 Du 1982.

31 Du 1982.

burját énekesnővel, és közöltem vele, hogy magyar vagyok, megjegyezte, hogy a magyarok ősei és a mongolok ősei mind hunok voltak. Ezért rokon népek vagyunk. Hailarában, az előadásom után hozzám lépett egy burját mongol férfi, és így szólt: „Isten hozott az ősi földre, Mongóliába. Nagyon mélyen meghat, hogy ilyen sok idő után és olyan messziről ellátogattál az őseid, a hunok lakóterületére.” Az a sok megjegyzés, amit a hun–magyar rokonságról a Kínában élő átlagembertől hallottam, nem hinném, hogy az európai középkori krónikák ismeretéből származott volna. Él Kínában egyfajta hagyomány, amely a két népesség őseit összeköti. Érdeemes mélyrehatóbban vizsgálni ebbe az irányba is. A szokásokat és a szájhagyományt emberek viszik tovább, illetve továbbadják a leszármazottainknak, a velük szorosan együtt élőknek.³² Ezt a lehetőséget mutatja a magyar Fehérlófia mese szoros kapcsolata a pusztai népek leszármazottainak még ma is élő hagyományában megtalálható meseredakcióval.

Magyar szájhagyomány

A székely magyarok szájhagyománya úgy tudja, hogy ők Attila hunjainak leszármazottai. Valószínűnek kell tartani, hogy részben innen vezethető le a magyar népdalok és mesék, eposzok, balladák mozzanatainak és esetünkben a Fehérlófia teljes mesevázának igen erős hasonlósága az ázsiai mongol, török, tunguz és északi han népek szájhagyományával.

32 Az archeogenetikai vizsgálatok kimutatták (Neparáczi 2019), hogy a vizsgált honfoglalók genetikai anyagának anyai ágon való egyharmada Közép- és Belső-Ázsiába követhető, aminek a legvalószínűbb eredete az ázsiai szkítákhoz és az ázsiai hunokhoz vezethető vissza, míg a leszármazási ág többségében legvalószínűbben a bronzkori Potapovka–Poltvka–Srubnaya kultúrákba és a pontusi és káspi puszták térségébe vezethető vissza. A honfoglalók adatai az onogur bolgárok és a volgai tatárok őseivel mutatják a legszorosabb genetikai kapcsolatot.

Történelem

A magyar krónikák is feljegyezték a magyarok hunoktól való leszármazását és a török népekkel való kapcsolatait.

Kínai történetírás

Van még egy idevágó, figyelemre méltó adat. Kínában Dr. Yasin Ashuri ujjur turkológus az ősi ujjur kéziratok szakértője egy, a X. században alkotó Sinqun Sali nevű ujjur buddhista szerzetes tollából kikerült ujjur nyelvű kéziratot vizsgált.³³ Sinqun Sali kínaiból ujjurra fordította Xuan Zhuang, a Tang-dinasztia korában (619–907) élő kínai buddhista szerzetes életrajzát (megjegyzendő, Xuan Zhuang egyben a híres *Nyugati utazás* című mese hőse lett). Xuan Zhuang Indiába utazott, hogy a buddhista szútrákat visszavigye Kínába. Miután visszatért a szútrákkal, egyik tanítványa megírta az életrajzát, *A nagy Xuang Zhuang, a nagy Ci'en kolostor tanítójának élete* címmel. Ebben az életrajzban részletesen leírja tanítója életének mozzanatait és a 629 és 645 között tett indiai utazásának viszontagságait. A X. században Sinqun Sali ezt a munkát ujjurra fordította. Az ujjur szerzetes hazája Észak-Xinjiang volt, ami itt fontos, mert jól ismerte ennek a területnek a lakosságát, hisz mint kiderül, ősei, az ujjurok északról, a nagy falon túlról származtak. Ashuri legfontosabb felfedezése viszont az, hogy Sinqun Sali munkájában két helyen is megemlíti a nagy falon túli népeket, a xiongnukat, vagyis az ázsiai hunokat, és a xiongnu nevet kínaiból ujjurra fordítva *turk yucul budun*, vagyis „nomád török nép” vagy „szabad török nép” értelemmel adja vissza.

Látjuk, hogy Euráziában a mongolok, a török nyelvet beszélő ujjurok és jugurok, csakúgy, mint a magyarok, ismerik a Fehérlófia típusú mesét, és mivel mindegyik nép hagyományában megtaláljuk a hun ősoket, a régmúltban felte-

33 Ashuri 2006.

hetően a hunok is ismerhették ezt a mesefolyamatot. Viszont ez a mese, mint azt Berze Nagy már jelezte, nem létezik a Kárpát-medencétől nyugatra. Így a vizsgált mesék időben és térben való nagy fokú egyezése, a néprajzi adatokkal kiegészítve, arra a következtetésre enged jutni, hogy ez a mese nem valamiféle, értelem nélküli mozzanatokból összekovácsolt, kizárólagosan szórakoztató történet, hanem sokkal inkább egy nagy kiterjedésű társadalmi rendszer egyik alapvető értékének egyfajta kifejezése: ez esetben a Fehérlófia meseváz a sámán és az emberfeletti erővel rendelkező hős fejedelem szerepének megéneklése.

A 2019-es *Fehérlófia* című kiadásban fontos Somfai Kara Dávid megjegyzése: „a Fehérlófia néven ismert mesetípus az egyik legelterjedtebb szüzsé Euráziában [...] vagyis Mongóliától egészen a Kárpát-medencéig szinte mindenhol megtalálhatjuk.”³⁴ Ki lehet egészíteni ezt a megfigyelést azzal, hogy a Bajkál-tó környékéről, amely a hunok ősi lakhelye volt, és Mongóliából a mese előfordulása az észak-kínai tartományoktól Belső-Mongólián át egészen Mandzsúriáig követhető, amely az Euráziát átszelő füves puszta legkeletibb pontja. Ezt a területet birtokolták az ázsiai hunok, akik a környező, hasonló társadalmi berendezésben élő népekkel politikai és katonai szövetségben éltek évszázadokig.

Ha már a magyar néprajzkutatók a mesegyűjtési módszer úttörői közé sorolhatók,³⁵ ismét ideje, hogy vállaljuk ezt a szerepet a meseelemzési módszer területén is. Fell kell ismerni tehát, hogy ha egy meseváz eredetét keressük, akkor a mese egyes elszigetelt elemeinek listázása (lásd Aarne–Thompson-módszer) több szempontból sem alkalmazható. Ez az eljárás feltételezi, hogy egy teljes mese minden mélyebb egyéni értelem nélküli, úgymond „univerzális” elemekből tevődik össze, és kizárólag abból a célból született, hogy a mesemondó elbűvölje és szórakoztassa a hallgatókat (a Grimm testvérek által sugallt nézet szerint inkább gyerekeket). Ez a feltételezés a nyugat-európai nézőpontból indul ki (keresni az univerzális mintákat), és nem alkalmazható egy teljes meseciklus

34 Somfai 2019, 121.

35 John M. Ellis (1985) *One Fairy Story Too Many* című munkájában szigorúan kritizálja a Grimm testvérek mesegyűjtési módszerét. Tudniillik nincs bizonyíték arra, hogy a nép ajkáról gyűjtötték volna a meséket. A jegyzeteik egy-két polgár és a saját háztartásukoz tartozók nevéen kívül sem a gyűjtés helyét, sem az adatközlők nevét, sem a gyűjtés idejét nem tartalmazzák.

elemzésére és ennek valószínű eredetére. Ezzel szemben a Fehérlófia nagyon jó példa arra, hogy egy-egy mesének a szórakoztató célon túl van egy meghatározható, egyedi társadalmi rendszerben mélyen gyökerező magyarázata, értelme és szerepe. Erre a pontra Solymossy Sándor is felhívta a figyelmet már a múlt század elején.³⁶

Továbbá ha a mese eredetét keressük – mert a mese a társadalom egyik szellemi terméke –, fel kell figyelniünk rá, ha hasonló mesefolyamatot észlelünk olyan népeknél, amelyeknek a régmúltban, és sok esetben még ma is, hasonló volt a világnézete és a társadalmi szerkezete. Ezért több tudományágat is be kell vonni a vizsgálódásba, így például többek közt az irodalomtörténetet, a történelemtudományt és a zenetudományt. A Fehérlófia típusú mese a Kínában élő hajdani lovasnomád népek leszármazottainál lényegében még ma is megtalálható. Viszont az európai szomszédainknál csak töredékek észlelhetők, ahogy ezt Berze Nagy (lásd fentebb) már a múlt század közepén megjegyezte. Így tehát nem juthatunk arra a következtetésre, hogy régen a magyarok „átvettek” egyes Fehérlófia-motívumokat (hogy a teljes mesetörténetről ne is beszéljünk) olyan nyugatra élő szomszédoktól, akik tőlünk eltérő társadalmi formában éltek. Ellenkezőleg: mivel a honfoglaló magyarok és azok ősei a pusztai népek társadalmi köréhez tartoztak, megosztva azok szokásait és értékrendszerét, a Fehérlófia mese ennek a kiterjedt társadalmi rendszernek az egyik legfontosabb jellegzetessége, a sámán és az uralkodó társadalmi szerepéről szóló tanítás. Ha a Fehérlófia-mesefolyamat nagyszámú párhuzama kelet felé mutat, olyan messze-ségbe, mint Kína, akkor logikus és érdemes ezen a területen tovább vizsgálódni.

A nagy terjedelmű kínai mesegyűjtemény értékes forrás, amely módot nyújt arra, hogy egy mesét teljességében is lehessen vizsgálni. Ezzel a módszerrel egyetértettek a kínai néprajzos kollégák is, amikor 1993-ban a Kínai Kisebbségek Első Irodalmi Konferenciáján beszélgettünk. Azt is tapasztaltam, hogy a kínai kutatók rendkívül nyitottak és együttműködőek, szívesen megosztják tapasztalataikat és kutatási eredményeiket. Kínában az 1970-es évektől kezdve egészen a század végéig intenzív folklórgyűjtés folyt, ami igen gazdag anyagot

36 Solymossy 1922, 30.

eredményezett. Ez a mozgalom óriási ütemben haladt, hogy még mentsek a menthető. A han, valamint az összes kisebbség meséit, legendáit, eposzait, népzenejét nagyszámú néprajzi kutatócsoport, munkaközösség gyűjtötte, és gyűjti a mai napig. Sok kiadásban jelenik meg az anyag, hogy szabadon hozzáférhető legyen a kutatók számára (személyes közlés Du Yaxiongtól). Sajnos az anyag jelenleg még csak annak hasznos, aki bírja a kínai nyelvet.

E célból hadd idézzem a *Fehérlófia* című kötet előszavából Hoppál Mihály serkentő szavait: „Az Európai Folklór Intézet már korábban is kiadott olyan köteteket, amelyekben magyarul még meg nem jelent szövegeket bocsátottunk a hazai összehasonlító folklórkutatás rendelkezésére. Tettük ezt azzal a nem titkolt céllal, hogy a szükségszerűen Európa-centrikus kutatói szemléletet egy kisé kitégítsük, és vigyázó szemünket Keletre vessük, ahonnan még sok érdekes, új adatot kaphat a nyitott lelkű kutató.”³⁷

A cikk végén magyar nyelven először közlöm két mese rövid változatát: egy evenki és egy jugur meséét.

37 Hoppál 2007.

IRODALOMJEGYZÉK

- Aarne 1910.** Aarne, Antti: *Verzeichnis der Marchentypen*. Suomalaisen Tiedekatemia Tiomituksia, Helsinki, 1910.
- Aradi 1983.** Aradi Nóra (szerk.): *A művészet története magyarországon a honfoglalástól napjainkig*. Gondolat, Budapest, 1983.
- Arany 1861.** Arany László: *Eredeti népmesék*. Heckenast, Pest, 1861.
- Arany é. n.** Arany László: *Magyar népmesék*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, é.n. 86–98.
- Ashuri 2006.** Ashuri, Yasin: 古代汉文文献中匈奴等名称的回鹘语译名. Gudai hanwen wenxian zhong xiongnu deng mingcheng de huihu yu yiming. [A xiongnu népnév ujjur nyelvű fordítása a kínai klasszikus irodalomban.] *Minority Languages of China*, (2006) 1. 12–25.
- Benedek 1915.** Benedek Elek: *Magyar mese és mondavilág*. Athenaeum, Budapest, 1915.
- Bai 1984.** Bai, Shan: 呼伦贝尔传说故事. *Hulun beier chuanshuo gushi*. [Hulun beier mondák és történetek.] Hulun beier minyanhui, Hailar. 1984. (*Aus kán leánya* c. mese: 84–88.)
- Bain 1969.** Bain R., Nisbet: *Turkish Fairy Tales and Folk Tales Collected by Dr. Ignác Kúnos*. Dover Publication, New York, 1969.
- Berze Nagy 1957.** Berze Nagy János: *Magyar népmesetípusok I–II*. Baranya Megye Tanácsának Kiadása, Pécs, 1957.
- Berze Nagy 1958.** Berze Nagy János: *Az égigérő fa. Magyar mitológiai tanulmányok*. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Baranya Megyei Szervezete, Pécs, 1958.
- Curtin 1909.** Curtin, Jeremiah: Buruldai Bogdo No. 1. In: Curtin, Jeremiah (ed.): *A Journey in Southern Siberia*. Little Brown and Company, Boston, 1909. 187–197.
- Dienes 1972.** Dienes István: *A honfoglaló magyarok*. Hereditas–Corvina, Budapest, 1972.
- Diószegi 1998.** Diószegi Vilmos: *A sámáshit emlékei a magyar népi műveltségben*. Második reprint kiadás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998.

- Dömötör 1988.** Dömötör Ákos: *Magyar tündérmesék katalógusa*. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1988.
- Du 1982.** Du, Yaxiong: 裕固族西部民歌与有关民歌之比较研究. Yuguzu xibu mingge yu youguan mingge zhi bijiao yanjiu. [A nyugati jugur és velük rokon népek népzenejének összehasonlító kutatása.] *Chinese Music*, 4. (1982) 22–25.
- Ellis 1983.** Ellis, John M.: *One Fairy Story Too Many – The Brothers Grimm and Their Tales*. University of Chicago Press, Chicago–London, 1983.
- Hoppál 2007.** Hoppál Mihály (szerk.): *Fehérlófia*. Európai Folklór Intézet – MTA Néprajzi Kutatóintézet, L'Harmattan, Budapest, 2007.
- Hoppál 2019.** Hoppál Mihály (szerk.): *Fehérlófia*. Európai Folklór Intézet – Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2019.
- Horváth 1990.** Horváth Izabella: A griff-félék a magyar és belső-ázsiai népek művészetében. *Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum, Sessiones Sectionum*. 4. (1990) 429–434.
- Horváth 1992.** Horváth Izabella: *A griffek útja Belső-Ázsiától a Kárpátokig / The Journey of the Griffins from Inner Asia to the Carpathian Basin*. Folklór és Etnográfia 66. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 1992.
- Horváth 1993.** Horváth Izabella: 匈牙利和突厥语诸民族民间故事白马之子的情节结构比较研究. Xiongyali he Tujueyu zhu minzu minjian gushi Bai ma zhi zi de qingjie jiegou bijiao. [A magyar és török Fehérlófia népmesetípus folyamatának és szerkezetének összehasonlító kutatása.] *Minzu Wen Xue Yan Jiu*, 1993. 89–93.
- Horváth 1994.** Horváth Izabella: A Fehérlófia mesetípus szerkezeti párhuzamai a magyar és török népmesékben. In: Ujváry Zoltán (szerk.): *Történeti és Néprajzi Tanulmányok*. Debrecen, 1994. 315–323.
- Horváth 1995.** Horváth, Izabella: A Comparative Study of the Shamanistic Motifs in Hungarian and Turkic Folk Tales. In: Kim, Tae-gon – Mihály, Hoppál (eds.): *Shamanism in Performing Arts*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995. 159–170.

- Hu–Xue 1981.** Hu, Sile – Xue Ying: 达斡尔民间故事集. *Daur minjian gushi ji*. [Daur népmesék.] Neimenggu renmin chubanshe, Huhehaote, 1981. (*Burtudi története* c. mese: 73–78.)
- Ipolyi 1854.** Ipolyi Arnold: *Magyar Mythologia*. Pest, Heckenast Gusztáv. Hasonmás kiadás. Európa Könyvkiadó, Békéscsaba, 1987.
- Jia 1981.** Jia, Rong: 内蒙古鄂伦春族民间故事集. *Elunchun minjian gushi ji Neimenggu*. [Belső-mongóliai oroncs népmesék.] Renmin chubanshe, Huhehaote, 1981. (*Woa Shin Bao* c. mese: 38–43.)
- Jiao 1982.** Jiao, Shaye (szerk.): 哈萨克民间故事. *Hasake minjian gushi*. [Kazak népmesék.] Urumuqi: Xinjiang renmin chubanshe. 1982. (*A bátor hős Yil Tustek* c. mese: 326–339.)
- Képes 1982.** Képes Géza: *Kőbe vésett eposzok az Orkon és Tola folyók mentén*. Helikon, Budapest, 1982.
- Katona 1889.** Katona Lajos: *A népmesékről*. Pécs, 1889.
- Kim–Hoppál 1995.** Kim, Tae-gon – Hoppál Mihály (eds.): *Shamanism in Performing Arts*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995.
- Kovács–Benedek 1990.** Kovács Ágnes – Benedek Katalin (szerk.): *Magyar népmesekatalógus 9. A magyar formulamesék katalógusa*. MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest, 1990.
- Kriza 1863.** Kriza János (szerk.): *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény I–II*. Az Akadémiai Kiadó Reprint Sorozata, Kolozsvár, 1987.
- Kúnos 1889a.** Kúnos Ignác: *Oszmán török népköltési gyűjtemény*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1889.
- Kúnos 1889b.** Kúnos Ignác: *Török népmesék*. Kisfaludi Társaság, Budapest, 1889. <https://mek.oszk.hu/16400/16479/16479.htm#17> (a letöltés időpontja: 2023. május 30.) (*Hamupipőke fiú* c. mese, itt a 7. mese)
- László 1968.** László Gyula: *A népvándorlaskor művészete Magyarországon*. Corvina, Budapest, 1968.
- Li 1983.** Li, Qishu: 黑龙江民间故事选. *Heilongjiang minjian gushi xuan*. [Válogatott népmesék Heilongjiang tartományból.] Heilongjiang renmin chubanshe, Haerbin, 1983. (*Wang En és Shi Yi* c. mese: 39–57.)

- Liu 1980.** Liu, Fajun: 维吾尔族民间故事. *Weiwuer zu minjian gushi*. [Ujgur népmesék.] Shanghai meishu chubanshe, Shanghai, 1980. (*Ali Kurban* c. mese: 289–318.)
- MNL 1979.** Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar néprajzi lexikon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
- Merényi 1961.** Merényi László: *Eredeti népmesék*. Heckenast, Pest, 1861.
- Neparáczi et al. 2019.** Neparáczi, Endre et al.: Y-chromosome haplogroups from Hun, Avar and Conquering Hungarian period nomadic people of the Carpathian Basin. *Scientific Reports*, 9. (2019) 165–169. <https://www.nature.com/articles/s41598-019-53105-5#ref-CR10> (a letöltés időpontja: 2023. június 10.)
- Paksoy 2003.** Paksoy, H. B.: *The Bald Boy and the Most Beautiful Girl in the World*. Texas Tech University, Lubbock, Texas, 2003. (*The Padishahs Youngest Son as Dragon Killer* c. mese: 87–96.)
- Sallis 1999.** Sallis, Eva: *Sheherazade Through the Looking Glass: The Metamorphosis of the Thousand and One Nights*. Curzon, Surrey, UK, 1999.
- SayinG 1987.** SayinG Tana: 达斡尔民间故事选. *Daur minjian gushi xuan*. [Válogatott daur népmesék.] Neimenggu renmin chubanshe, Huhehaote, 1987. (*Aqinbu és Wosiwenbu* c. mese: 216–221.)
- Solymossy 1922.** Solymossy Sándor: Keleti elemek népmeséinkben. *Ethnographia*, 33. (1922) 30–44.
- Solymossy 1929.** Solymossy Sándor: Magyar ősvallási elemek népmeséinkben. *Ethnographia-Népelet*, 40. (1929) 133–152.
- Solymossy 1931.** Solymossy Sándor: *Népmeséink sárkányalakja*. Különlenyomat az *Ethnographia-Népelet* 1931. évi 3. füzetből. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest 1931.
- Szabados 2017.** Szabados, György: On the origin-myth of Álmos Great Prince of Hungary. In: Attila Mátéffy – György Szabados (eds.) with the assistance of Tamás Cserneyi: *Shamanhood and Mythology. Archaic Techniques of Ecstasy and Current Techniques of Research. In Honour of Mihály Hoppál celebrating his 75th Birthday*. Hungarian Society for Religious Studies, Budapest, 2017. 433–448.

- Thompson 1955–58.** Thompson, Stith: *Motif-index of Folk-literature*. Bloomington, Indiana University Press, Indiana, 1955–58.
- Thompson 1961.** Thompson, Stith: *The Types of the Folktale: a classification and bibliography Antti Aarneás Verzeichnis der Marchentypen (FF communications no. 3)*. Academia Scientiarum Fennica, Helsinki, 1961.
- Tuczay 2005.** Tuczay, Christa: Motifs in The Arabian Nights and in Ancient and Medieval Folklore Literature: A Comparison. *Folklore*, 116. (2005) 3. 272–291. <https://doi.org/10.1080/00155870500282719>
- Vargyas 1961.** Vargyas Lajos: Szibériai hősének-elemek a magyar mesekincsbén. *Néprajzi Közlemények*, 6. (1961) 1. 3–15.
- Vargyas 1977.** Vargyas Lajos: Honfoglalás előtti keleti elemek a magyar folklórban. *Történelmi Szemle*, 20. (1977) 1. 107–121.
- Vargyas 1988–2002.** Vargyas Lajos: A hősének maradványai népköltészetünkben. In: Vargyas Lajos (főszerk.): *Magyar Néprajz V. Folklor 1. Magyar népköltészet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988–2002. 398–413.
- Walker–Uysal 1962.** Walker, Warren – Uysal, E. Ahmet: *More Tales Alive in Turkey*. Lubbock Texas: Texas Tech University Press, Lubbock, Texas, 1962. (Az asztalos fia c. mese: 138–154.)
- Wang D. 1982.** Wang, Dian: 土族民间故事选. *Tuzu minjian gushi xuan*. [Válogatott tu népmesék Gansu tartományból.] Gansu renmin chubanshe, Lanzhou, 1982. (Feketelófia c. mese: 15–26.)
- Wang L. 1981.** Wang, Liming: 柯尔克孜民间故事. *Ke'erkezi minjian gushi*. [Kirgiz népmesék.] Xinjiang renmin chubanshe, Urumuqi, 1981. (A hét kán története c. mese: 182–272.)
- Wu 1987.** Wu, Cheng'en: *Journey to the West 1–4*. [Nyugati utazás 1–4.] Yuelu Shudian, Changsha, China, 1987.
- Yang–Liu 1960.** Yang, Zhonglu – Liu, Yongpei: 云南民族民间故事选. *Yunnan minzu minjian gushi xuan*. [Válogatott mesék Yunnan tartományból.] Yunnan renmin chubanshe, Kunming, 1960. (Az árva és a törpék c. mese: 382–386.)
- Yu 1980.** Yu, Anthony C. (ed.): *Journey to the West I–IV*. University of Chicago Press, Chicago–London, 1980.

- Zipes 2001.** Zipes, Jack: Cross-Cultural Connections and the Contamination of the Classical Fairy Tale. In: Zipes, Jack (ed.): *The Great Fairy Tale Tradition – From Staparola and Basile to the Brothers Grimm*. W.W. Norton & Company, New York – London, 2001. 845–869.
- Zhao 1979.** Zhao, Yongxian: 蒙古族民间故事选. *Mengguzu minjian gushi xuan*. [Válogatott mongol népmesék.] Shanghai wenyi chubanshe, Shanghai, 1979. (A *tigriskirály ruhája* c. mese: 45–51.)
- Zhong 1988.** Zhong, Jingwen: 树大, 石二, 马三哥. Shuda, Shi'er, Masange. [Fafia I, Kófia II, Lófia, III.] *Minjian Wenxue*, 2. (1988) 25–28.
- Zhong 1992.** Zhong, Jingwen: 裕固族与匈牙利民间故事比较研究. Yuguzu yu Xiongyali minjian gushi bijiao yanjiu [Összehasonlító kutatás a jugur és magyar mesék közt.] *Minjian Wenxue Luntan*, (1992) 4. 61–65.

F Ü G G E L É K

A két barát (evenki mese)

Gyűjtés ideje: 1994. július 14.

Gyűjtés helye: Belső-Mongólia, Hulunber, Erguya falu, Bal Orguna Zaszló

Adatközlő: Bardej, 54 éves evenki vadász

Gyűjtötték: Du Yaxiong és Horváth Izabella

Réges-régen volt egy fiú, aki világot akart látni. Találkozott egy másik fiúval, aki csatlakozott hozzá. Így hát a két fiatal barát együtt folytatta útját. Ahogy mentek, mendegéltek, találkoztak egy öregemberrel, aki keservesen sírt.

– Miért sír, öreg? – kérdezték a fiúk.

– Hogyne sírnék, hiszen egy szörny elrabolta a két leányomat, és elhurcolta őket a föld alatti birodalmába egy lyukon keresztül – válaszolt az öregember. – Ígérem, hogy annak adom a lányaimat feleségül, aki megmenti őket.

Összenézett a két barát, és így szóltak:

– Szerencsét próbálunk, és visszahozzuk a leányaidat.

Azzal elindultak, hogy megtalálják a föld alá vezető hasadékat, amin keresztül a szörny a leányokat elhurcolta az alvilágba. Hosszú ideig mendegéltek, míg végre rátaláltak a lyukra. Készítettek egy nagy kosarat, hogy azon ereszkedjenek le a föld alá.

– Ereszkedj le a lyukba ezen a kötélen, én majd segítek – szólt az egyik. Így hát a fiatalabb fogta a kötelet, és az idősebb kezdett ereszkedni lefelé. De egyhamar kérte a másikat, hogy húzza fel, mert – mondta – erősen sötét van odalent.

– Hát, ha nem megyünk le – mondta a fiatalabb –, akkor nem tudjuk megmenteni a szörnytől a lányokat. De most megpróbálom én – szólt, és máris derekára kötötte a kötelet. Ereszkedett lefelé, lejjebb és lejjebb, amíg végre a lyuk aljára ért, ahol meglepetésére egy másik világot talált.

Körülnézett, hirtelen rátalált az öreg ember két leányára. A lányok elmondták neki, hogy a szörnyeteg, aki épp akkor nem volt otthon, nem más, mint a kilencfejű sárkány. Azonban a kilenc fej közül csak egy fej valódi, a középső, a másik nyolc pedig hamis.

– Ha meg akarsz minket menteni, ügyelj, hogy ha küzdesz velem, a középső fejét vágd le! – figyelmeztették a lányok.

Amint így beszélgettek, nagy sebbel-lobbal megérkezett a sárkány.

– Emberszagot érzek! Ki van itt? – ordította.

– Jaj, kedves férjünk – szólta a két lány –, a testvérbátyánk jött látogatóba.

– Na jó – békélt meg a sárkány – légy üdvözölve, kedves sógor! De azért álljunk ki egy kis birkózásra!

– De hát itt az erdőben, sógor? – kérdezte a fiú – Hisz itt nincs elég hely. Túl sok a fa, több helyre van szükség.

– Ha csak ez a baj – szólta a sárkány –, ezen könnyen segíthetek. Kipusztítom az erdő fáit.

– Rendben van – szólta a fiú –, de igyekezz, hogy mihamarabb birkózhassunk.

Azzal a sárkány elkezdte pusztítani az erdő fáit olyan sebesen, hogy egyhamar síkság lett a terület. Ezalatt jól ki is fáradt a sárkány, de készen állt a birkózásra.

– Na, sógor – mondta a fiatalember –, most már birkózhatunk, van elég hely.

De mivel a sárkány már jól kifáradt, nem maradt ereje védekezni, a fiú könnyedén levágta a középső fejét, és kivezette a lányokat az erdőből a felvilágba vezető lyukhoz. A barátja ott várakozott a hasadéknál. A fiú kiáltott neki, hogy dobja le a kötelet. Először ő akart felmenni, hogy segítsen felhúzni a lányokat, de a barátja így szólt:

– Te csak maradj lent, én fel tudom húzni őket egyenként magam is. Majd a végén téged is felhúzlak.

Így is lett, de miután a barátja felhúzta a lányokat, kerekét oldott, a kosarat pedig nem eresztette vissza. A fiú hiába várt a lyuk alján, bizony az alvilágban ragadt. Ott ült szomorúan, és tépelődött magában, mitévő legyen, amikor meglátott egy nagy, fekete sast. Kérdezte tőle a sas, hogy mit keres itt az alvilágban. Erre a fiú elmesélte neki a történetét. A sas megsajnálta, és felajánlotta a segítségét.

– Ha a felső világba akarsz menni, én fel tudlak vinni a hátamon – szólta. Csak egy dologra legyen gondod: három napig tart az út a felvilágba, és nekem sok élelemre van szükségem, hogy erős maradjak, míg felérünk.

– Jól van. Mit eszel? Szívesen megszerzem az eleséget.

– Mivel csak légszárnyakkal élek, három napra elegendőt kell szerezned. Ha ez megvan, máris indulhatunk.

A fiatalember nekiállt legyeket fogni. Mikor eleget fogott, elindultak a felső világ felé. Repültek sebesen. Útközben a sas megette az összes eleséget, és amikor már majdnem felértek, a fiatalember hirtelen levágta az egyik lábát, hogy azzal etesse meg a sast. Így a sas erőre kapott, és egy-kettőre felértek a felső világra.

A fiú ott megkereste a barátját, és feleségül vették a két leányt.

Fafia, Kőfia, Lófia (jugur népmese)

Gyűjtés ideje: 1988

Gyűjtés helye: Sunan megye, Gansu tartomány

Adatközlők: Guo Shi Gung és An Xiu Zhen

Gyűjtötte: Zhong Jingwen

Élt régen egy öreg házaspár. Egy nyáron a fehér lovuk ellett egy kisgyermeket. Mivel a többi gyerek Lófiának csúfolta őt, elhatározta, hogy világgá megy. Ahogy vándorolt és vadászott, emberi hangokat hallott egy fából. Belelőtt egy nyilat a fába, és egy ember ugrott ki belőle. Testvériséget fogadtak, és folytatták tovább az útjukat. Egy este emberi hangokat hallottak, amelyek egy kőből jöttek. Amikor Lófia rálőtt, kiugrott belőle egy másik legény. Így már három testvérként folytatták az útjukat. Fafia volt a legidősebb, Kőfia a középső és Lófia a legfiatalabb. Mentek, mendégéltek, de nem volt vadászszerencsájük. Így mint favágók keresték meg a kenyerüket reggeltől estig.

Egy nap hazatérve frissen főtt ételt találtak az asztalon, de nem tudták elképzelni, hogyan került oda, mivel senkit sem találtak a házban. Elhatározták, hogy meglesik, ki főzi az ételt. Egyik nap Fafia maradt otthon, de elaludt, így nem látott senkit. Másik nap Kőfia állt lesben, de ő is elaludt a várakozásban, és senkit sem látott. A harmadik nap Lófia úgy döntött, hogy ő marad otthon. Ügyelt, hogy el ne aludjon. Nemsokára megjelent három galamb, és három gyönyörű leánnyá változtak. Sebtében elkezdtek főzni, az egyik tüzet rakott, a másik vizet forralt, a harmadik tésztát gyúrt. Egykettőre kész lett az étel, és fel akarták öltetni a galambtollukat, de addigra már Lófia elégette a tollruhákat. Búsultak a lányok, hogy most mit tegyenek. Lófia látta, hogy milyen szépek a lányok, és feleségül kérte őket a maga és a testvérei számára. Így is lett. A fiúk mindennap elmentek fát vágni, a lányok meg végezték a házimunkát.

Éltek boldogan, amíg egy nap észrevették a fiúk, hogy a feleségek egyre soványabbak és halványabbak. Kérdezték, hogy mi a baj, de egyik sem mert válaszolni. Végre az asszonyok elmondták, hogy nap mint nap egy banya jön, és issza a vérüket, de ha elárulják, megöli őket. Ekkor tudták a fiúk, hogy ez senki más nem lehet, mint a mangasz (szörny) öregasszony képében. Elhatározták,

hogy otthon maradnak, és együtt megölik a szörnyet. A három testvér közül csak Lófia lőtt a szörnyre, de ő sem tudta megölni, csak megsebesítette. Így a szörnyeteg felkapta a három nőt, és elviharzott velük. Futottak utána, de az füstté vált. A fiúk követték a füstöt, amíg egy lyukra bukkantak. Fontak egy erős kötelet, hogy leereszkedjenek. A három fiú közül csak Lófiának volt elég bátorsága, hogy lemenjen a mélybe. Amikor megérkezett a lyuk aljára, egy gyönyörű legelő tárult eléje, ahol nyáj, gulya és ménes legelt. A juhász elmondta, hogy a kánjuk (a mangasz) épp a napokban hozott három nőt, akik most a palotában dolgoznak.

Lófia odaért a palotába, megtalálta a nőket, és megölte a szörnyet. A lyuk szájánál Fafia és Kőfia felhúzták az asszonyokat a felső világra. Azután elvágták a kötelet, és Lófia az alvilágban rekedt. Egyszer egy csapat vadlibát látott, és segítségért kiáltott. Az egyik vadliba meghallotta, és felajánlotta, hogy felviszi a felvilágra, de száz madár kell neki az útra eleségnek. Lófia lőtt száz madarat, de az úton mind elfogyott. Így saját karjából vágott egy darabot, és azt adta a madárnak, így végre felértek.

A vadliba ekkor visszaköpte Lófia karjának a húsát. Lófia aztán útnak indult, hogy megkeresse a két társát. Mikor rájuk talált, megbirkózott velük, és legyőzte őket. Ezután feleségül vette a három nőt, és boldogan éltek. Mindenki ügyes embernek vélte Lófiát.

